

Г.И. Исина¹, Ху СиньХуа², Д.Е. Аманбекова¹¹ Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан;² Shihezi University, China;

(E-mail: g.issina@mail.ru)

Тіл этникалық менталитеттің туындысы ретінде

Мақала тіл мен ойлаудың өзара қарым-қатынасы мәселесіне, атап айтқанда, менталдылықты білдірудің вербалды құралдарын зерттеуге арналған. Этникалық менталитет — халықтың рухани, экономикалық, этникалық және тарихи дамуының барлық қиындығы бар ерекше белгілер мен мінез-құлық жиынтығы. Қазіргі заман дәуірінде мәдениетаралық байланыстардың қарқындылығына байланысты, негізгі мәдени проблемалардың бірі — халықтардың ұлттық өзіндік болмысын жоғалтуға қатысты мәселе туындайды. Мұндай құбылысқа жол бермеудің ең жақсы кепілі — ұлттық менталитеттердің туындысы ретінде қайталанбас ойлау қоймаларының көрінісі ретінде ұлттық тілдердің өзін-өзі бағалауын ұғыну болып табылады. Тіл мәдениет феномені ретінде құндылықтар жүйесін, көңіл-күйді, бағалауды белгілейді және көрсетеді, яғни, қандай да бір мәдениетті тасымалдаушы бейнесінің жүйелілігін анықтайды. Тілдік ментализм типтерін зерттеу мінез-құлық стереотиптері адамдардың санасында қандай да бір халық үшін тән барлық белгілер кешеніне қатысты бар стереотиптермен қалай тұйықталатынын және оның менталитетінің негізін құрайтынын түсінуге мүмкіндік береді.

Кілт сөздер: тіл, менталдық, сана, этникалық менталитет, ұлттық бейнелер, мәдениет, құндылықтар.

Менталдылық — күнделікті өмір сөз қорына және көптеген гуманитарлық ғылымдар саласына баса көктеп кірген термин. Қазіргі әлеуметтік-гуманитарлық мағына бірқатар менталитет зерттеушілерінің — Леви Брюль, М. Блок, З. Фрейд, К.Г. Юнг, В. Райх теориялық тұжырымдамаларын қолданады. «Менталдылық» термині ұжымдық және дара сана — ақыл, білім, күнделікті өмір тұрмысының логикасымен ғана анықталмайтыны туралы, сонымен қоса нормалар, мәдениеттің құндылықтары мен салт-дәстүрлері, ұрпақтың тарихи тәжірибесі мен этностың жалпы рухани райымен түсіндіріледі. Халық менталдылығының қалыптасуы — бірқатар ұрпақтардың өмірін толық қамтитын және қоғамның ішінде болып жатқап өзгерістерге таптаурын реакциясының әсерінен елеулі ықпал ететін ұзақ үдеріс.

Әр халықтың этникалық менталитеті — ерекше мінез ерекшеліктерінің жиынтығы, бастауы халықтың зияткерлік, ақыл, психологиялық өзгешелігінен алынған, олардың тарихи, геосаяси, климаттық, этнографиялық, этникалық және күнделікті тұрмыс жағдайларынан үлестірілген [1; 19].

Әр этнос өзіне ғана тән, барлық тарихи кезеңінде жинақталып қалыптасқан, менталитетпен сипатталады. Бұл өзге этникалық құрылымдардан ажырататын ұлттың дербес өзгешілігі. Бірақ еш уақытта сыртқы анықтауыштармен байланысты емес, ол этностың болмысы мен терең мазмұнымен сипатталады. Мысалға, америка халқын алайық. Англия, Германия, Франциядан шыққан американың жазықтарын алғашқы қоныстандырушылар типтік ұлттық ерекшеліктердің иеленушілері болған, алайда оларды бірлестірген жеке бастық дербес мүддесі бағдарын жүзеге асыру, американдық қоғамның жетекші идеясының негізі дарашылдық болуына әсерін тигізді.

Этникалық менталитет ғасырлар бойы қалыптасады, біркелкі тұрақты және кертартпа мазмұнға ие. Этнос, қауым, жеке тұлға оны өз еркімен өзгерте алмайды. Әлбетте, бұл менталитетті қатып қалған немесе өзгермейтін әлдебір мағынасында емес. Ол сапалы өзгерістерге ұшырауға қабілетті, яғни мүлдем өзгеруге және байытылуға, бірақ бұл үдеріс субъект арқылы реттелмейді, кенеттен көптеген географиялық, этникалық, әлеуметтік мәдени тұрмыстық ерекшеліктерге байланысты ықпалдар әсерімен өзгеріске ұшырайды. Ұлт менталитеті сипат бойынша біртектес болмайды: ол өзіне позитивтіні де, негативтіні де қосады.

Кез келген этнос санасына мәдениетпен енген, өзінің әлем бейнесін қалыптастырады. Осылайша, әйгілі «ұлттық әлем бейнесін» зерттеуші Г. Гачев кезкелген этносты сипаттайтын келесі элементтерді бөліп шығарады: кеңестік пен уақыт, вертикаль мен горизонталь, неліктен және кім. Ол белгілі халыққа және оның мәдениетіне ең маңыздысы не екенін анықтауға тырысады. Мысалы, неміс халқы үшін — Уақыт («Болмыс және уақыт» — Хайдеггердің философиялық еңбегі), қазақ пен орыс халқы үшін — Кеңістік (Пространство). Тіпті қасиетті сөз «Отан» (Страна) біртүбірлес. Англосаксондық

теңеу «Уақыт — ақша» орыс адамының ойына да келмеуші еді. Ресей үшін, «шексіз жазық» (Гоголь айтылымы), мемлекет үшін Қиыр, Кең-байтақ, Жол-сапар горизонтальды идеялары құндылықтар өлшемінде басым болады. Германия үшін Тереңдік пен Шың архетиптері және Үй (Haus) құрылымы барлық априориерде қарастырылады [2; 91].

Этностардың мәдениеті мен ментальдылығы олардың әлемнің пайда болуы және барлық болмыс туралы түсінігіне байланысты өзгешеленеді. Олар Табиғаттан пайда бола ма әлде Еңбектен? Мысалы, Америкада *self-made man* (дәлме-дәл «өзін-жасаған адам») атты стереотипті адам бейнесі басым. Орыс тіліне қарағанда, «Қалай тұрып жатырсын?», американдықтар кездескенде «How do you do?», сөзбе-сөз «Ісінді қалай істеп жатырсын?» деп сұрайды. Тіпті дұға қылу кезіндегі «Сенің еркін болсын» ағылшынша келесі түрде болады «Сенің еркін істелінсін». Осындай стереотипті нұсқау әрекеттің американдық континенте прагматизмнің кең таралуына мүмкіндік болғанына еш таңданудың қажеті жоқ [3].

Этностың дүниетанымы мен дүние қабылдауы көп жағдайда негізгі мәселелердің қайсысы оған елеулі болатындығымен анықталады: Немене? Неге? Не үшін? Қалай? Гректерге «Бұл немене?» атты Болмыс сұрағы тән; немістер үшін «Неге?» сұрағы маңызды, өйткені қызығушылық болмыстың мәселелерін анықтауға бағытталған. Француздар үшін осы сұрақ «Не үшін?» деп естіледі: мақсат себептен маңызды, болмыстың барлығы алдыда, болашақта. Осыдан француздік ілгерілеу (Руссо, Кондорсе), эволюция (Ламарк, Тейяр де Шарден), әлеуметтік утопия (Сен-Симон, Фурье) теориялары туындайды [4; 92].

Ағылшындықтар және әсіресе американдықтар басты сұрақты қояды — «Қалай?»: зат қалай жұмыс істейді, қалай істелінді? Ноу-хау қағидасы барлық әлем бойынша таралған, бұл «How to...» туралы кітаптардың көп мөлшерде болуын түсіндіреді — «Қалай табысқа жетуге болады?», «Қалай достарға ие болуға және адамдарға ықпал ету болады?», «Қалай серіктестікке ие болуға болады?».

Кезкелген адамның дүние танымы мен ойлау құрылымы, сөзсіз, оның немене және қалай сөйлейтініне әсер етеді. Халықтар тілдері, адамның шынайылыққа тиімді бақылау ететінін теріске шығаратын мәдениеті, айтылулар мен фаталистік мазмұн түйінді сөздерімен мол. Оған дәлел — мақал мен мәтелдер. Италияндықтардың *Che sera sera* мағынасы «бұйырғаны болады», орыс халқы: «Адам ойлайды, Құдай шешеді». Араб тілінде — *In sha Allah* («барлығы Аллахтың еншісінде») барлық әлемге белгілі. Тағдыр жайында американдықтар көрегендікті теріске шығаратын афоризмдерді дұрысырақ көреді: *The Lord helps those who help themselves* («Құдайға сенемін деп жолыңнан қалма») немесе *Where there's a will there's a way* («Ізденбеген ілгерілемейді»).

Американдық менталдылық бұрыннан бері Ескі және Жаңа дүниедегі көптеген ойланушы тұлғалардың басты назардағы заты болып есептеледі. 1952 ж. нью-йорктік пастор Норманн Винсент Пил «*The Power of Positive Thinking*» («Позитивті ойлау күші») атты кітабын шығарды, ол тез арада бестселлер болып, ал кітап атауы — қанатты сөзтіркесіне айналды. Осы кітап авторының айтуына сәйкес, американдықтардың балалық шағынан бастап «позитивті ойлау» күшіне сену енген, оптимистік көңіл-күй мен адамдарға деген тілектестік қарым-қатынас. Американдықтардың жақсы көңілді-күйін білдіру әдеті, яғни *think positive* тамырландырылып және жас балалық шақтан рефлекс ретінде қалыптасады. Осылайша, американдық отбасыда балалардың әртүрлі іс-әрекет түрлері жиі ата-аналардың кеңестерімен қоса жүреді: *Have fun* (Думанда!), *You can do it!* (Алға!), сақтандырулармен емес, мысалы: *Байқап жүр! Құлама!*

Біз көріп отырғандай, американдықтардың өмірлік белсенді жайғасымы тұрмыс дәстүрінде ғана емес, тілде де көрінеді. Американдық ағылшын тілінде жүздеген құрылымдарда белсенді әрекет етуші мол кездеседі, белгісіз жақ пен жақсыз құрылымдары керісінше аз. «Белсенді» тілдік құрылымдар, оған қоса «позитивті ойлау» айрықша американдық менталитетті қалыптастырады.

Кейбір халықтардың негізгі сипатында мәнерлілік басым. Олар өздерінің эмоцияларын ашық айтуға бейім, оларды басу табиғи заңдылықтан тыс болып саналады. Келесі санатқа өзін-өзі бақылау сипаты басым халықтары енеді, шамадан тыс сезімдерін көрсету дөрекі, қоғамға жат болып саналады. Ағылшындықтар, өзін-өзі бақылау басты абырой болып есептелінетін, екінші санатқа жатады.

Ағылшын моралі адамға сыртқы дүниеден өзінің жеке өмірін жекешелендіруге ұсыныс береді. Үйдің табалдырығы шекаралық сызық қызметін атқарады. Жеке меншікке табыну үйді камал ретінде көру қатынасын қалыптастырды. Барлығына кең таралған әйгілі айтылым белгілі — *An Englishman's house is his castle*. Ағылшындықтар үшін үй — болмыстың орталығы және тұрмыста басты орын алады.

Өзінің шығу тегіне, салт-дәстүрге деген құштарлық, консерватизм секілді белгілерді қалыптастырды, яғни өткенмен байланысты бар дүниені бағалай білу қабілеті. Кезкелген өзгеріске қарсы болып, олар белгілі ережеге сәйкес әрекет етуге тырысады. Ғасырлар бойы таптаурын ой-пікір қалыптасты, спортта да, өмірде де белгілі ережелерге, сөзсіз, бой ұсынып, ал ережені бұзышуларды жазалау қажет. Өмірлік және спорт ережелерінің ұқсастығын қарастыру барысында келесі ағылшын тіліндегі айтылымда көруге болады «It's not a cricket», мағынасы – «бұл әділетсіз, ережеге сай емес».

Қазіргі Германия — прагматикалық ұлтшылдықтың мемлекеті. Бұл өзінің империялық, нацистік өткенін өткір қабылдамау, керісінше, демократия, құқықтық мемлекет, федерализм және әлеуметтік бағытталған экономика қағидаттарын мойындау. Осы жаңа сын-тегеуіріндер неміс менталитетінің негізгі бөлігін жандандырады:

1) Протестанттық еңбек этикасы борыш ретінде («*Wir sind nicht faul!*» — «Біз еріншек емеспіз!»). Неміс халқы өте еңбекқор, олардық тәртіпке деген ұмтылысы барлығына мәлім.

2) Мемлекетке деген құрмет. Немістер үшін отан — бұл *kiini Отан* — «*Mein Heimatort*», ал жалпы Германия — *Атамекен* — «*Mein Heimatland*».

Әлеуметтік жөн және «тәртіп» секілді ұлттық құндылықтарды неміс халқы үшін қадірлеу қазіргі таңда Германияда заманауи маңдайша жазу жарналары мен хабарламаларда көрінеді. Ең әйгілі неміс көшелерінің ерекше бейнелерінің бірі — *verboten* («тыйым салынады») сөзінің жиі қолданылуы. Мысалы, *Parken verboten* («Автокөлікті қоюға тыйым салынған»), *Ankleben von Plakaten verboten*, *Plakatieren verboten* («Плакаттарды жапсыруға тыйым салынған»), *Rauchen verboten* («Темекі шегуге тыйым салынған»), *Fahrräder anstellen verboten* («Велосипедті қоюға тыйым салынған») секілді хабарламалар көшелерде қадам сайын кездеседі. Осылайша, неміс халқының негізгі ұлттық құндылықтарының бірі *Ordnung* деп толық сеніммен айтуға болады. Шиллер оны өркениеттің пайда болуына ықпал еткен «көктен сыйланған игілік» деп атаған. Соңғы үш мыңжылдықта осы ізгілік неміс халқының санасында мықты бекітілген [3].

Немістердің тәртіпке, тазалыққа деген махаббаты неміс тілінің құрылымына әсер етті. Грамматикасы тиянақты. Неміс тілінің грамматикасында етістіктің алты түрі бар. Әрбір текке белгілі артикль сәйкес. Әр артикль септіктер бойынша белгілі ережеге сай септеледі.

Неміс халқы — өте әдепті халық, грамматикасында сыпайы түр бар (*die Höflichkeitsform*), тіпті *Siz* есімдігі — (*Sie*) бас әріппен жазылып, ауызша сөйлеу тілінде *Өтінем* сөзімен қолданылады — «*Bitte*». Есіңізде болсын, неміс тіліндегі барлық зат есімдерде бас әріппен жазылады, мүмкін, осылайша неміс халқы қоршаған адамдарға ғана емес, нәрселерге де құрметін көрсететін болар.

Қазақ халқының менталитеті — әртүрлі уақытта қалыптасқан, әртүрлі белгілердің жиынтығы: бұл отансүйгіштікте, кеңестік уақыттың менталдылық белгілеріде, туған мемлекетке құрметпен қарау секілді патернализм белгілеріде, этникалық сана-сезімнің өсуі, барлық қазақстандық халқының этникалық өзін-өзі тануға деген ұмтылысы (көпэтникалық әлеуметте), өзге мәдениеттердің құндылықтарын түсіну, әлемді сүюшілік және Еуразия аумағындағы өмір сүріп жатқан халықтардың ортақ мәдениеті ретінде орыс мәдениетімен жақындасу. Алайда, ұлттық сананың түрлендіру барысына қарамастан, қазақ ұлтының менталдылық белгілері халықтың рухани ерекшелігі ретінде сақталып келеді.

Қазақ халқының менталитеті көшпелі тұрмыспен тығыз байланысты, және де Еуропа халықтарының менталитетінен күрт өзгешеленеді. Оның өзгешелігі табиғи-географиялық жағдайлар, шаруашылық қызмет түрлері, туыс-тайпалық сатысы және сословие ретінде қалыптасқан — этникалық топ; этникалық құрылымның ерекшелігімен шартталған. Көшпенді демократия сырт жағымен иерархия жайында түсінігі болған, тұрмыстың барлық жағдайын қамтыған «үлкен» деген түсінікте көрсетілген, *жолы үлкен* — «зор құқық». *Жолы үлкен* көптеген қырларды қамтиды — жасты, жүз-тайпа-ру жүйесіндегі рөлді, еңбек жемісін, атақты, беделді, отбасы жағдайын, дарынды, материалдық жағдайды және т.б.

Қазақ халқының менталитеті ұлттық сананың негізгі желісі ретінде өзгеріске ұшырайды, жылжымалы. Егерде бұрын төңкеріске дейін негізгі белгілері: отансүйгіштік, яғни қоғамда үстем болған патриархаттық құрылысқа, қауым мен туыс-тайпаның ақсақалдары бекіткен ережелерге, «Жеті жарғы-ға» құрметпеу қарау, төрелер мен қожалардың нұсқауларын орындау болатын болса; төңкерістен кейін негізгі белгілері, қазақ қоғамындағы жалғасып келе жатқан үстем патронимдік қағидалармен қатар кеңестік менталдылық белгілері, ұжымжылдық теңдіктің қағидаларын сақтау болды (*Біреу барлығы үшін, барлығы біреу үшін*) [5].

Қазақ халқы өмір ұғымын «керуенмен» байланыстырған: «Өмір — шексіз керуен». Берілген мәтелдің семантикасы қазақ халқының көшпенді өмірін білдіреді. «Қамшының сабындай қысқа өмір» айтылымы адам өмірінің аз уақытылы екенін белгілейді.

Дәстүрлікте *қоныс* ұғымы көбіне — динамика, рух, жан. Жан — адамның ішкі дүниесінің орны. Қазақ тілінің әлем бейнесінде «жан» көп жағдайда денсаулықпен, адамның физикалық күйімен байланысты. Мысалы, «Қай жерің ауырса, жаның сол жерінде»; «Бас ауырса – жан қорқады», «Жан ауырса — тән азады, қайғы басса — жан азады». Жан адамның өмірлік күші, барлық адамзатқа ортақ өмір бастауы ретінде қарастырылады.

Қазақ халқының менталитетінде жанның биік самғауы мен күнделікті болмыстың тұрмысы шектеулі түрде тіркеседі. Ойдың еркін шарықтауы мен тәжірибелік ойлау реализмі. Қазақ халқының мұраты, жарқын ұлттық ерекшелігі бола тұра, әлемнің негізгі өркениетінің құндылықтарына жақын: олар — адамзатты сүю, әділеттік, еңбек абыройы, зеректі қажеттік.

Қытай менталитетіне келетін болсақ, ол мыңжылдықтар бойы қалыптасқан рухани және дәстүрлі құндылықтарды көрсетеді. Ежелгі конфуциандық моральдің қытайлықтар өмірінің барлық жағына: билікке, отбасылық құндылықтарға, жеке тұлғаның қоғамдағы мінез-құлқына әсерін асыра бағалауға болмайды. Қытайлықтардың табиғи жағдайлары, тұрмыс және жұмыс қызметінің сипаты ұжымшылдық, ұйымшылдық, тәртіптілік және шыдамдылық сияқты қасиеттерді қалыптастыруға ықпал етті. Табиғи апаттармен күресу үшін мыңдаған және миллиондаған адамдардың бірлескен іс-әрекеттері талап етілді (鸡太升天 — адам жоғары лауазымға немесе өте маңызды лауазымға ие болса, онда оның қарамағындағы барлық адамдар онымен бірге қызметтік баспалдақпен жоғары көтеріледі). Азық-түліктердің, пайдалы қазбалардың шектеулі саны, көптеген қытайларда гипертрофиялық үнемділікті және прагматизмді пайда етті. Қытайлық өзінің мақсатына жету үшін ең үнемді жолды есептейді [6].

Әлемде тілі (ең алдымен, жазу) ұлттық менталитетіне соншалықты үлкен әсер ететін халық жоқ шығар. Басқа адамға қытайлық сөйлеу барысында «мырзаның» орнына «мұғалім» дейтіні кездейсоқ емес. Мыңдаған күрделі иероглифтерді көп еңбекті қажетсінетін және ұзақ уақыт бойы зерттеу қытайлықтарға тән табандылық пен мақсаткерлік сияқты сапаларды қалыптастырды.

Қытайлықтар көптеген ұлт ретінде коммерциялық қызметке бейім (үлкен ақшаға, құдайларды да сатып алуға болады; тіпті он мың күміс лянын жинасан, өлгеннен кейін өзімен бірге мыс монетасын да алуға болмайды) деген пікір таралған. Бұл көзқарасты Қытай Шығыстағы, біздің дәуіріміздің бірінші мыңжылдығының соңында еврей иммиграциясының толқынына қол жеткізген соңғы ел тарихи фактімен жиі байланыстырады. Осы уақытқа дейін көптеген қытайлықтар Чжэцзян сауда провинциясынан шыққан адамдарды «шығыс еврейлері» деп есептейді.

Қытай менталитетінің жағымсыз қасиеттеріне келетін болсақ, оларға, әдетте, фанатизмге ұласатын жігерлілік, өзін-өзі қатты бағалау жатады. Бұл парадоксалды, бірақ Қытайдың батыстан артта қалуының маңызды себептерінің бірі Қытай империясын әлемнің пайда орталығы ретінде қабылдау болып табылады. Сондықтан қытайлықтар оларға сыртқы әлемнен ештеңе алуға қажет жоқ, барлығы Қытайда ойлап табылды және құрастырылды деп есептеді. Тек жақында ғана Қытайдың неғұрлым дамыған мәдениеті бар, әлем орталығында екендігі туралы түсініктерді қайта қарау басталды.

Ұлтшылдық коммунистік постулаттарды алмастыра бастады және Қытайда жаңа режимнің негізгі идеологиялық базасына айналды. Сонымен қатар ұлтшылдықтың қытайлықтардың жас буынына тән, оған, әдетте, американдықтар шағымданып, батыстың демократиялық құндылықтарын насихаттайды. Реформалар жүргізу кезінде жарты миллионнан астам жас қытайлықтар батыс және жапон университеттерін бітірді. Онда 200 мыңнан астам қытайлық студент білім алуларын жалғастыруда. Олар американдық идеалдар мен құндылықтардың жолсерігі болуы керек, бірақ бәрі олай емес. Қытай жастарының көпшілігі өз басшыларының Батыс демократиясының Қытайдың рухани құндылықтарға қайшы келетіні туралы мәлімдемелерімен келіседі. Олардың пікірінше, Қытай үшін қазіргі уақытта негізгі міндет халықтың физикалық өмір сүруі, пікір білдіру еркіндігі емес, экономикалық реформалар жүргізу болып табылады.

Қазіргі жапон ойының жапон және батыс құндылықтарының бірегей үйлескендігіне байланысты ғалымдар үшін сөзсіз қызығушылық танытады. Батыстың қазіргі заманғы демократиялық институционалдық жүйенің негізгі элементтері алып, Жапония ұлттық ойлаудың кейбір дәстүрлі белгілерін сақтап қалды.

Жапонияның өзін-өзі оқшаулаудың үш жүз жылдығы жапон ұлттық сипатындағы күшті таңбаны қалдырды. Ел «қуыршақтар» күйінен әрең шығып кетті. Жылдам жаңғырту жапондықтарда аралас сезімдерді қалдыра отырып, Батыс тауарлары мен құндылықтарының экспансиясы түрінде өтті. Қарым-қатынастың әртүрлі деңгейлерінде ксенофобия элементтері кейбір жапондықтардың «гайдзин» («өзге адамдар» — шетелдіктер) қашықтығына ұмтылуы сезіледі.

Жапон қоғамының тағы бір ерекшелігі — оның гомогендігі. «Бір ұлт — бір жүрек» («Иккоку — иссин») ұранында өз сөзін тауып алған бірыңғай мемлекеттің жеке тұлғасы ретінде индивидтердің өзін-өзі сәйкестендіруінде көрініс табады.

Өзін-өзі оқшаулау және біртектілік үйлесімі жапон қоғамының бірнеше басқа мағынада жабылуына алып келді. Ол мінез-құлық ережелерін белгілейді, нормалары осы референттік топтың мүшелеріне ғана түсінікті субмәдениетке айналатын стереотиптерді әзірлейді. Қазіргі уақытта Жапонияда «ути» (*ішінде*) және «сото» (*сыртында*) бөлулері қатаң сақталуда. «Ути» — бұл *ішкі шеңбер*, мысалы, үлкен отбасы немесе бір фирманың қызметкерлері немесе бір референттік топтың мүшелері. «Сото» — бұл *бөтен адамдар және аутсайдерлер*. «Өз» мен «бөтен» арасындағы шекаралар нақты белгіленген, сол және басқа да жағдайларға қатысты мінез-құлықтың түрлі нысандарын белгілейді [7; 59].

Жапонияға Хайдеггердің «Die Sprache ist das Haus des Seins» («Тіл — болмыс үйі») формуласы толығымен қоса берілуі мүмкін. Өз референттік тобында қарым-қатынас кезінде қолданылатын грамматикалық формалар басқа референттік топтардың мүшелеріне жүгіну формаларынан ерекшеленеді.

Жапонияда «из» (үй) немесе «измото» (үй негізі ретінде) ұғымы алғашқы негіз болып табылатын өзіндік қоғамдық жүйесі ретінде қалыптасты. Терминді түсіндірмесі, әрине, «отбасы» ұғымынан кең. Басқаша айтқанда, «из» — бұл *қанды туыстық емес*, ортақ шаруашылық пен үй негізінде жұмыс істейтін әлеуметтік топ. «Из» ұғымы жапон өркениетінің ең айқын константасына айналды деп айтуға болады.

Жапон қоғамы ерекше жүйе болып табылады, онда таптауырын нормалары маңызды рөл атқарады. Батыстан әлдеқайда көп дәрежеде типтік контекстер алдын ала келісілетіндей, стереотиптелген, бастапқы стандарттың кейбір нормалары ретінде әрекет етеді.

Белгілі болғандай, индивидуализм — Батыс игілігі, демократиялық қоғамның либералдық құндылығы. Бірақ дамыған нарықтық экономикасы бар либералды-демократиялық мемлекет болып саналатын Жапонияда да дарашылдық құндылық ретінде тамыры босаған жоқ. Жапония Батыс құндылықтар жүйесін қабылдап, игеріп, өз ойларының өзіндік ерекшелігін жоғалтпады.

Менталитет бір халықтан екіншісіне берілмейді. Киплингтік айтылымда: «Батыс ол Батыс, Шығыс ол Шығыс. Және олар бірге ешқашан болмайды» негіз бар. Ғылымның, техника мен мәдениеттің әртүрлі салаларында әртүрлі құндылықтармен белсенді алмасуға қарамастан, Батыс өмір салты Шығыс менталдығына үйлесе алмайды.

Осылайша, этникалық менталитет — бұл халықтың рухани, экономикалық, этникалық және тарихи дамуының барлық қиындығы бар ерекше белгілер мен мінез-құлық жиынтығы. Менталдылық саласынан жасырын енуге көмектесетін жалғыз қабілетті құрал — тіл. Тіл мәдениет феномені ретінде құндылықтар жүйесін, көңіл-күйді, бағалауды белгілейді және көрсетеді, яғни қандай да бір мәдениетті тасымалдаушы бейнесінің жүйелілігін анықтайды.

Тілдік ментализм типтерін зерттеу, өз кезегінде, мінез-құлық стереотиптері адамдардың санасында қандай да бір халыққа тән барлық сипаттар кешеніне қатысты бар стереотиптермен қалай жанасатынын және оның менталитетінің негізін не құрайтынын түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Калмырзаев А. Национальный менталитет и национальный дух / А. Калмырзаев. — № 8. — М.: Мысль, 2000. — С. 19–27.
- 2 Гачев Г.Д. Национальные образы мира / Г.Д. Гачев. — М.: Прогресс, 1995. — 479 с.
- 3 Issina G.I. Language images as the reflection of national consciousness / G.I. Issina // European Researcher. — Сочи, 2013. — Vol. 42. — No. 2, 3. — P. 462–466.
- 4 Веселова В.В. Менталитет американского общества и гуманистическая парадигма образования и воспитания / В.В. Веселова // Педагогика. — 1999. — № 8. — С. 91–99.
- 5 Кшибеков Д.К. Истоки ментальности казахов / Д.К. Кшибеков. — Алматы: Дайк-Пресс, 2006. — 204 с.

6 Шляхов А.Л. Китай и китайцы / А.Л. Шляхов. — М: Астрель, 2012. — 352 с.

7 Чугров С. О традиционализме в японском мышлении / С. Чугров // Мировая экономика и международные отношения. — № 1. — М.: ИМЭМО РАН, 1999.

Г.И. Исина, Ху СиньХуа, Д.Е. Аманбекова

Язык как производное этнического менталитета

Статья посвящена проблеме взаимоотношения языка и мышления, в частности, исследованию вербальных средств выражения ментальности. Этнический менталитет представляет собой совокупность особых черт и характеров, содержащих всю сложность духовного, экономического, этнического и исторического развития народа. В современную эпоху в силу интенсификации межкультурных контактов, одной из основных культурных проблем, по всей видимости, встанет вопрос относительно возможной утраты национальной самобытности народов. И лучшей гарантией недопущения подобного явления является осознание самоценности национальных языков как отражений неповторимых складов мышления, как производных национальных менталитетов. Язык как феномен культуры фиксирует и отражает систему ценностей, настроения, оценки, т.е. выявляет системность образа носителей той или иной культуры. Исследование типов языковых ментальностей позволяет осознать, как стереотипы поведения смыкаются со стереотипами, существующими в сознании людей относительно всего комплекса черт, характерных для того или иного народа, что, в принципе, и составляет основу его менталитета.

Ключевые слова: язык, ментальность, сознание, этнический менталитет, национальные образы, культура, ценности.

G.I. Issina, Hu XinHua, D.Ye. Amanbekova

Language as a derivative of ethnic mentality

The article is devoted to the problem of the relationship between language and thinking, in particular, the study of verbal means of expressing mentality. Ethnic mentality is a set of special features and characters, containing the complexity of the spiritual, economic, ethnic and historical development of the people. In the modern era, due to the intensification of intercultural contacts, one of the main cultural problems will be the question of the possible loss of the national identity of peoples. And the best guarantee for the prevention of such a phenomenon is the awareness of the intrinsic value of national languages as reflections of unique repositories of thinking, as derivatives of national mentalities. Language as a cultural phenomenon fixes and reflects the system of values, moods, evaluations, i.e. reveals the systematic image of the carriers of a particular culture. The study of types of linguistic mentalities makes it possible to realize how behavioral stereotypes interlock with stereotypes that exist in the minds of people regarding the whole complex of traits characteristic of a particular people, which, in principle, is the basis of its mentality.

Keywords: language, mentality, consciousness, ethnic mentality, national images, culture, values.

References

- 1 Kalmyrzaev, A. (2000). *Natsionalnyi mentalitet i natsionalnyi dukh [National mentality and national spirit]*. (No. 8). Moscow: Mysl [in Russian].
- 2 Gachev, G.D. (1995). *Natsionalnye obrazy mira [National images of the world]*. Moscow: Prohress [in Russian].
- 3 Issina, G.I. (2013). Language images as the reflection of national consciousness. *European Researcher*, Vol. 42, No. 2, 3, 462–466. Sochi.
- 4 Veselova, V.V. (1999). Mentalitet amerikanskogo obshchestva i humanisticheskaya paradigma obrazovaniia i vospitaniia [The mentality of the American society and the humanistic paradigm of education]. *Pedahohika*, No. 8, 91–99 [in Russian].
- 5 Kshibekov, D.K. (2006). *Istoki mentalnosti kazakhov [The origins of the mentality of the Kazakhs]*. Almaty: Daik Press [in Russian].
- 6 Shljahov, A.L. (2012). *Kitai i kitaitsy [China and the Chinese]*. Moscow: Astrel [in Russian].
- 7 Chugrov, S. (1999). O traditsionalizme v yaponskom myshlenii [On traditionalism in Japanese thinking]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia – World economy and international relations*, 1, 13–23. Moscow: IMEMO RAN [in Russian].